

Kolodvorska 13
1000 Ljubljana
Slovenija
T: +386 1 239 22 13
F: +386 1 239 22 16
E: info@kinodvor.org
www.kinodvor.org

Kinodvor.
Mestni kino.

Življenje na smetišču 14+

pedagoško gradivo

avtorji Bor Pleteršek, Adela Železnik, Maja Modrijan, Maja Rijavec

kazalo

uvodna beseda.....	3
o filmu.....	3
filmografski podatki.....	3
vsebina	4
o avtorici	5
o nastajanju filma.....	5
kritike.....	7

izhodišča za pogovor o filmu	9
izhodišča za pogovor o sodobni likovni / vizualni umetnosti.....	11
vprašanja za pogovor	13
spoznajmo slovenske umetnike, ki se ukvarjajo s podobnimi vsebinami	14
izhodišča za pogovor o ekologiji in etiki.....	17
vprašanja za pogovor	19
 dodatne dejavnosti ob ogledu	21

Kolofon | Življenje na smetišču • Gradivo za učitelje in starše Kinobalon • Idejna zasnova: Petra Slatinšek, Barbara Kelbl • Uredila in pripravila: Barbara Kelbl • Izhodišča za pogovor o filmu: Bor Pleteršek • Izhodišča za pogovor o sodobni likovni/vizualni umetnosti: Adela Železnik (Moderna galerija) • Izhodišča za pogovor o ekologiji in etiki: Maja Modrijan in Maja Rijavec (Smetumet) • Jezikovni pregled: Mojca Hudolin • Slikovno gradivo: Demiurg • Izdal v elektronski obliki: Javni zavod Kinodvor, 2011 • Kinodvor dovoljuje in spodbuja nadaljnjo uporabo gradiva v filmsko-vzgojne namene. Gradivo je oblikovano kot pomoč staršem ali strokovnim delavcem v vzgojno-izobraževalnih ustanovah. Za vse druge uporabe nam pošljite pisno prošnjo na kinobalon@kinodvor.org.

uvodna beseda

Pedagoško gradivo prinaša več informacij o filmu **Življenje na smetišču**. Adela Železnik film povezuje s sodobno umetnostjo, podaja izhodišča za pogovor o njenih značilnostih in spodbuja dijake k razmisleku o ustvarjalnih tehnikah in družbeno-etičnih izhodiščih sodobne umetnosti. Film pa odpira tudi vprašanja ekologije in trajnostnega razvoja. O tem, kako lahko v povezavi s filmom tudi z učenci in dijaki spregovorimo o naših odpadkih, recikliranju, trajnostnem razvoju ter kako lahko te razmisleke nadgradimo s praktičnim delom na delavnicah, pa pišeta Maja Modrijan in Maja Rijavec, sodelavki društva Smetumet.

o filmu

filmografski podatki

slovenski naslov **Življenje na smetišču**

izvirni naslov **Wasteland**

država produkcije Brazilija/Velika Britanija

leto produkcije 2010

tehnični podatki digibeta, barvni, 99 minut

jezik v angleščini s slovenskimi podnapisi

režija Lucy Walker

korežija Karen Harley, João Jardim

fotografija Ernesto Herrmann, Dudu Miranda

montaža Pedro Kos

glasba Moby

produkcija Angus Aynsley, Hank Levine

nastopajo Vik Muniz,

distribucija Demiurg

nagrade in festivali

Sundance 2010 (nagrada publike)

Berlin 2010 (nagrada publike v sekciji Panorama, nagrada Amnesty International)

Seattle 2010 (nagrada publike)

São Paulo 2010 (nagrada Itamaraty za najboljši dokumentarni film)

Nominacija za oskarja 2011 za najboljši celovečerni dokumentarni film

FDF 2011 – sekcija Intimni portreti

vsebina

V središču zgodbe, ki povezuje umetnost z družbeno odgovornostjo in okoljskimi vprašanji, so prebivalci enega največjih smetišč na svetu, Jardim Gramacho v Braziliji. K njim pripotuje newyorški likovni umetnik Vik Muniz in v svoj umetniški projekt vplete t. i. catadores – pobiralce, ki dan za dnem pobirajo razne predmete s smetišča in jih reciklirajo. Čeprav okoliški prebivalci na pobiralce gledajo zviška, so to ponosni ljudje, ki so jih na smetišče privedle zelo različne življenjske okoliščine, skupno pa jim je, da so raje izbrali tovrstno delo, kot da bi prodajali mamila ali se prostituirali. Med seboj se skušajo povezati, organizirati in lokalne oblasti spodbuditi k odgovorni reciklaži, ki bo omogočila zmanjševanje gore odpadkov, med katerimi živijo. V umetniškem projektu, h kateremu povabi Muniz, pobiralci znova odkrivajo svojo človečnost in dostojanstvo.

o avtorici

Lucy Walker (rojena v Londonu) študira gledališko režijo na Univerzi v Oxfordu, kjer za svoje igre redno prejema prestižne nagrade. Po diplomi se kot Fulbrightova štipendistka vpiše na podiplomski filmski študij Univerze v New Yorku, kjer prejme magistrski naziv. Med študijem na NYU se preživlja kot glasbenica in didžejka ter v tem času spozna tudi Mobyja, ki kasneje prispeva glasbo za **Življenje na smetišču**. Avtoričin celovečerni dokumentarni prvenec **Devil's Playground**, študija najstništva v amiški skupnosti, je premierno prikazan na festivalu Sundance leta 2002, nagrajen v Karlovih Varih in Sarasoti, prejme pa tudi tri nominacije za nagrado Emmy. Tudi **Blindsight** (2007), zgodba šestih slepih tibetanskih najstnikov in njihovega podviga plezanja na Mt. Everest, požanje številne nagrade na filmskih festivalih (Berlin, Ghent, Palm Springs). Leta 2010 sta na festivalu Sundance premierno predvajana kar dva avtoričina celovečerna dokumentarca, poleg **Življenja na smetišču** še **Countdown to Zero**, grozljivo razkritje trenutne grožnje jedrskega terorizma in oboroževanja.

o nastajanju filma

Lucy Walker si je film na smetišču želela posneti že vse od leta 2000, ko je s skupino podiplomskih študentov pod mentorstvom profesorice Robin Nagle obiskala smetišče Fresh Kills na Staten Islandu. Prizorišče z gorami odpadkov, galebi in podganami ter neznosnim šumenjem plastičnih vrečk je pri njej zapustilo močan vtis. Priložnost se ji je ponudila šest let kasneje, ko se je prek producentov Angusa Aynsleyja in Petra Martina seznanila z likovnim umetnikom Vikom Munizom. Navdušena nad njegovim umetniškim in

dobrodelnim delom se je dogovorila za sodelovanje in mesec kasneje s filmsko ekipo odpotovala v brazilsko prestolnico, da bi posnela dokumentarni film o Munizovem projektu “Pictures of Garbage”, v katerem naj bi aktivno sodelovali tudi lokalni pobiralci reciklažnega materiala.

Ustvarjalci so se v teku produkcije filma soočali s številnimi varnostnimi težavami. Mnogo predelov smetišča Jardim Gramacho namreč nadzorujejo preprodajalci drog, pogoste pa so tudi ugrabitve; a Lucy Walker je že takoj ob prihodu v Rio de Janeiro vedela, da snemajo na pravi lokaciji, saj kontrasti in nasprotja brazilske prestolnice – med revščino in bogastvom, med gorami in morjem, med smetmi in umetnostjo – v veliki meri oblikujejo sporočilo filma. Svoja razmišljanja in opažanja je med snemanjem filma zapisovala tudi v blog, ki je dostopen na uradni strani filma www.wastelandmovie.com.

kritike

»Vik Muniz, newyorški umetnik brazilskega rodu, se v dokumentarcu **Življenje na smetišču** vrne v favelo pri Riu, kjer je Jardim Gramacho, največje smetišče na svetu (nanj prepeljejo 70 % vseh smeti iz Ria, 9000 ton na dan!), toda tam ne najde gangsterjev, džankijev, dilerjev, prostitutk in kaosa, ampak red in disciplino, pobiralce smeti, ki svoje delo jemljejo resno in ki so sindikalno organizirani, nevidne delavce, ki nočejo biti nevidni, catadores, ki smetišče razumejo kot borzo – zbirajo tiste smeti, ki so najbolj iskane. Danes zbirajo plastiko, jutri steklenice, pojutrišnjem staro železo. 'Bolje, da delamo, kot pa da se prostituiramo.' Sporočilo **Življenja na smetišču** ... je očitno: četudi vsi ti ljudje delajo in živijo na smetišču, kontrirajo vsem stereotipom družbe, ki jih je izrinila na smetišče, v favelo ob smetišču, najcenejši kraj za bivanje.«

- Marcel Štefančič, jr., *Mladina*

»S serijo portretov iz reciklažnega materiala je Vik Muniz še enkrat potrdil status vrhunskega družbeno ozaveščenega umetnika, izbranim prebivalcem Garamacha pa je namenil nekaj mesecev drugačnega življenja, po katerem so se s težavo, če sploh, vrnili v starega. /.../ Da odkrivanje lepših plati Ria večini pobiralcev smeti poleg kratkotrajne sreče prinaša predvsem strah pred vrnitvijo, kažejo tudi solze, ki ob končevanju projekta vedno pogosteje zamenjajo smeh. Film je zanimiv kot dokumentarec o Munizovi umetnosti ... in kot portret življenja ljudi, ki večino časa prebijejo med smradom in smetmi.«

- Tina Bernik, *Ekran*

»**Življenje na smetišču**, ki ga je kljub skrajni revščini užitek gledati, preseže format dokumentarnega portreta umetnika ... Film, ki je prav tako zavzet za družbena in okoljska vprašanja kot za osebnost umetnika, ki ga je navdihnila, nikoli ne izpostavlja pereče problematike na račun posameznikov, ki mu prečkajo pot.«

- John DeFore, *The Hollywood Reporter*

»Še posebej hipnotične so neme sekvence pobiralcev smeti na delu – montaže z Mobyjevo glasbeno podlago, ki presunljivo ilustrirajo nezemeljsko atmosfero tega prostora.«

- Peter Debruge, *Variety*

»Da je čudovit film mogoče posneti na največjem smetišču na svetu, se sliši kot oksimoron, a priznani dokumentaristki Lucy Walker je v globoko ganljivem **Življenju na smetišču** uspelo prav to.«

- Kevin Thomas, *Los Angeles Times*

»Ganljiva pripoved o človeški ustvarjalnosti in dostojanstvu.«

- Sebastian Doggart, *The Huffington Post*

izhodišča za pogovor o filmu

Film **Življenje na smetišču** (Waste Land, 2010) britanske avtorice Lucy Walker dokumentira umetniški projekt Vika Muniza, brazilskega likovnega umetnika, ki v svojih delih na nekonvencionalen način uporablja številne vsakodnevne materiale, kot so čokoladni sirup, prah in smeti. Prepričan, da lahko z umetnostjo dejansko »spremeni življenje skupini ljudi«, se Muniz iz zadušljive newyorške umetniške scene poda v rodno Brazilijo, natančneje, na eno največjih smetišč na svetu – Jardim Gramacho. K sodelovanju povabi tamkajšnje pobiralec reciklažnega materiala, imenovane catadores, da bi mu pozirali pred fotografskim objektivom, pa tudi da bi v projektu sodelovali kot soustvarjalci umetnin in prejemniki izkupička od njihove prodaje.

Čeprav kamera Lucy Walker Muniza spremlja v vseh fazah umetniškega procesa, je njena pozornost usmerjena predvsem na pobiralec, med katerimi jih v nadaljevanju filma nekaj поблиže spoznamo, tako v kontekstu Munizovega projekta kot v intimi njihovih domov. Z izrisovanjem njihovih življenjskih usod, neločljivo povezanih s smetiščem, kjer živijo in delajo, avtorica ustvarja čustveno obarvano pripoved o posameznikovi stiski v okolju revščine in kriminala in skozi njo podaja pronicljiv socialni komentar. Poleg intervjujev in lirčnih pejzažev smetišča v kombinaciji z Mobyjevo minimalistično glasbeno podlago v film vključi tudi statične fotografije in arhivske posnetke televizijskih oddaj ter kratke odlomke Munizovih predavanj.

Smetišče Jardim Gramacho leži na severni strani zaliva Guanabara v Riu de Janeiru, nedaleč stran od znamenitega kipa Jezusa Odrešenika. Na smetišče vsak dan pripeljejo okoli 7000 ton odpadkov oziroma 70 odstotkov vseh smeti, ki jih dnevno proizvede Rio de Janeiro z okoliškimi naselji. Prvi pobiralec odpadnega materiala so se na smetišču pojavili kmalu po njegovem nastanku leta 1970, zaradi ekonomske krize pa je v teku 70. in 80. let njihovo število pospešeno naraščalo. Danes ti catadores živijo v ogromnem barakarskem naselju, faveli Jardim Gramacha; ta daje streho nad glavo več kot 20.000 ljudem, ki se pretežno preživljajo s trgovanjem z reciklažnim materialom. Mestne oblasti v Riu de Janeiru so se s problematiko smetišča začele aktivno ukvarjati šele leta 1995; poklic pobiralca so formalizirali in začeli izdajati licence, pri delu na smetišču pa so uveljavili tudi minimalne varnostne standarde. Catadores so se pod vodstvom Tiãa Santosa (spoznamo ga tudi v filmu) organizirali v Združenje pobiralcev Jardim Gramacha (ACAMJG), ki je začelo uresničevati vizijo celostnega razvoja skupnosti in politične emancipacije pobiralcev, pri

čemer je med drugim ustanovilo reciklažni center, zdravniško kliniko, vrtec in učilišče za bodoče pobiralce, leta 2009 pa je v São Paulu priredilo tudi prvo mednarodno konferenco, ki so se je udeležili predstavniki sorodnih južnoameriških organizacij. Na smetišču danes dela več kot 2500 pobiralcev, včlanjenih v ACAMJG, ki dnevno odstranijo okoli 200 ton reciklažnega materiala.

Poleg že omenjenega Tiaa Santosa, ki je na smetišču začel delati kot enajstletni deček in se kasneje navdušil nad najdenimi knjigami s političnimi vsebinami, v filmu spoznamo tudi Zumbija, ki reciklažni material pobira od sedmega leta starosti. Na smetišču velja za rezidenčnega intelektualca, ustanovil pa je tudi knjižnico Združenja pobiralcev Jardim Gramacha, katere inventar je v celoti sestavljen iz zavrženih knjig. Tudi mlada Sualem je na smetišču začela delati kot otrok. Med snemanjem filma je dopolnila osemnajst let in se pripravljala na porod svojega tretjega otroka. Pove, da je imela na izbiro postati catadores ali pristati na cesti kot prostitutka. Njena prijateljica Isis je ljubiteljica mode in sovraži svoje delo, starejša Irma pa na smetišču skrbi za prehrano pobiralcev, ki jo pripravlja iz užitnih surovin, najdenih med odpadki.

Ko Muniz in filmska ekipa prvič prispejo na smetišče, se znajdejo sredi prostrane pokrajine odpadkov, nad katero krožijo jate črnih ptic. Močan kontrast med pobiralci, s katerimi stopajo v stik, in neizprosni okoljem, v katerem delajo, avtorica v nadaljevanju filma poustvarja tudi z bližnjimi posnetki njihovih razigranih in nasmejanih obrazov, ki jih zoperstavlja posnetkom iz zraka, na katerih so videti kot majhne, anonimne pike sredi ogromnih kupov odpadkov. V blogu, ki ga je pisala v času produkcije filma, izraža začudenje nad humorjem in zabavo, ki vladata med pobiralci, nad njihovim optimizmom in razigranostjo. Zapiše tudi, da je navdih za dinamiko bližine in oddaljenosti, ki preveva film, našla prav v Munizovih umetniških delih: *“Tako kot si Vik želi, da bi bili portreti ogledalo, v katerem se bodo catadores lahko uzrli, tako jaz upam, da bo v filmu vidno naše potovanje, na katerem smo se zblížali z ljudmi, ki so bili tako zelo oddaljeni od nas.”* Čeprav so v **Življenju na smetišču** v ospredju obravnave ekološke in družbene tematike ter prevpraševanje in dokumentiranje angažirane umetnosti, je odlika filma prav v tem, kakor zapiše kritik John DeFore, da *“nikoli ne izpostavlja pereče problematike ne račun posameznikov, ki mu prečkajo pot»*.

izhodišča za pogovor o sodobni likovni / vizualni umetnosti

V filmu **Življenje na smetišču** ima likovna/vizualna umetnost pomembno vlogo, z njo se srečamo na več ravneh; prvič, protagonist filma je Vik Muniz, vizualni umetnik, ki živi v New Yorku, za kratek čas pa se vrne v rodno Brazilijo, da bi naredil projekt na največjem odlagališču smeti na svetu blizu Ria de Janeira. Drugič, Muniz in „catadores“, pobiralci smeti, ki postanejo njegovi so-avtorji, se na koncu izrazijo z likovnimi deli in jih na umetnostni dražbi tudi prodajo.

Likovna umetnost pa je v filmu prisotna tudi v obliki citatov iz zahodnoevropske umetnostne zgodovine, ki izvirajo iz odvržene knjige, na katero naleti med smetmi eden od pobiralcev. Tako se zgodi, da na primer *Maratova smrt* francoskega klasicističnega slikarja Jacquesa-Louisa Davida postane del sodobnega umetniškega projekta (Tiađv portret).

Kakšna je razlika med enim in drugim umetniškim delom?

Likovni umetniki so se konec 18. stoletja, v času, ko je nastala slika *Maratova smrt*¹, izražali s t. i. tradicionalnimi mediji – slikarji so slikali olja na platno, kiparji so svoje motive upodabljali v kamnu oz. odlivali v bronu. Tudi motivi (vsebina) so bili izbrani, posebno v času klasicizma so upodabljali herojske antične osebnosti ali pomembne dogodke iz zgodovine in mitologije, pa tudi veličastne oblike narave. V 19. stoletju se motivi niso bistveno spremenili, moderna umetnost v 20. stoletju pa je umetnikom prinesla večjo svobodo pri izbiri motiva in materiala. V **modernizmu** sta imela veljavo predvsem umetnikova osebnost in ustvarjanje umetnine, ki je bila rezultat njegovega navdiha. Za umetniško delo ni bilo pomembno, da je predstavljalo nekaj posebnega ali slavno osebnost, pomembnejši je bil način, kako je bilo naslikano ali upodobljeno. Slike, na primer, so bile lahko samo dvodimenzionalne oblike in barve – takšno slikarstvo imenujemo abstraktno slikarstvo. Najpomembnejše pri modernistični umetnosti 20. stoletja pa je, da je bila umetnina delo enega samega avtorja; imela je status originala, bila je enkratna in neponovljiva.

1 Jacques Louis David je leta 1793 naslikal upodobitev francoskega politika in revolucionarja Jeana-Paula Marata, ki ga je v kopalni kadi umorila Charlotte Corday. David je bil Maratov prijatelj, zato mu je na rob kadi napisal posvetilo, s sliko pa je izrazil tudi podporo in zvestobo revolucionarjem na splošno. Slika umorjenega Marata je postala ena najbolj znanih slik, simbolov francoske revolucije, pa tudi revolucije na splošno.

Umetnost, ki nastaja danes in se v nekaterih elementih zgleduje po avantgardi 20. stoletja, pa se imenuje **sodobna umetnost**. Ta se za razliko od moderne ne ukvarja z oblikovanjem estetskih, enkratnih umetniških del, ki bivajo bolj ali manj med zidovi muzejev in galerij, temveč z družbo, v kateri umetniki živijo in ustvarjajo. Sodobni umetniki uporabljajo nove, neklasične, tudi digitalne medije (fotografija, video, internet), ki ne temeljijo več na enkratnosti in originalnosti (vsa ta dela lahko naredimo večkrat – reproduciramo), nekateri ustvarjajo v skupinah, slike in kipe so zamenjale instalacije, akcije, performansi. Teme se velikokrat navezujejo na problematične strani naše družbe, ki so pogosto prezrte oziroma namenoma zamolčane. Zato so tudi dela mnogokrat šokantna in v klasičnem smislu »grda«.

Vik Muniz, ki prihaja iz ene najbolj razredno razdeljenih družb, Brazilije, se prav tako ukvarja s komentiranjem družbenih razmer. Čeprav v svojih delih ohranja smisel za estetiko in se ne izogiba lepemu, pa z izbiro neobičajnih materialov² skuša gledalcem povedati več, kot si lahko predstavljajo samo z ogledom njegovega dela. Z izbiro dragocenih materialov opozarja tudi na nepravilno porazdelitev bogastva v družbi.

Tudi v projektu, ki ga predstavlja film **Življenje na smetišču**, se je osredotočil na tematiko, ki v družbi ostaja navidezno skrita – na smeti. Kot pravijo sami „catadores“, se razredne razlike izbrišejo prav na smetišču, kjer se mešajo tako smeti tistih, ki živijo v najbogatejših predelih mesta, kot tudi tistih najrevnejših, ki živijo v favelah³. Muniz je najprej želel predstaviti pobiralce smeti, ki niso slavne in pomembne osebnosti, temveč pripadajo množici anonimnih delavcev s socialnega dna. A namesto da bi jih samo upodobil, se je pozneje odločil, da bo projekt raje napravil skupaj z njimi ter jim tako omogočil sodelovanje pri ustvarjalnem procesu. Takšni umetnosti pravimo „**participatorna umetnost**“, udeleženci, ki z avtorjem sodelujejo pri nastanku umetniškega dela, pa so njegovi so-avtorji. Muniz se je zavedal svoje družbene vloge, zato je celoten izkupiček na dražbi prodanih

2 Muniz je delal z veliko različnimi materiali (čokolado, kaviarjem), portret Elizabeth Taylor je napravil z diamanti, Leonardovo Mono Lizo pa je upodobil z arašidovim maslom. Ena najbolj znanih serij portretov se imenuje Otroci iz sladkorja (Sugar Children).

3 Favele so divja naselja brez urejene infrastrukture. Nastala so ob velikih mestih v Braziliji, ki niso mogla več sprejeti številnih priseljencev s podeželja. V favelah na vzpetinah okoli Ria de Janeira, kjer živijo najrevnejši sloji, je tudi veliko kriminala in drog. V filmu na primer Suelem s svojimi otroki živi v faveli.

portretov namenil sindikatu, ki se bori za pravice pobiralcev in izboljšanje razmer, v katerih živijo.

Film se osredotoča na sam proces nastajanja umetniškega dela, kjer skupaj z avtorji in režiserko najprej spoznano posamezne catadores, njihovo delo in življenje. Sledimo tudi nastanku njihovih portretov, od izbire poze do fotografije, na kateri bo osnovan končni portret, orisa potez upodobljenec na tla ogromne industrijske hale, njihovemu sodelovanju pri izoblikovanju portretov s smetmi ter končnim fotografijam, ki dobijo status umetnine, ko so predstavljene v muzeju.

Na koncu spoznamo tudi umetnostni trg, katerega del je vsak umetnik, ki se preživlja z umetnostjo (še v Davidovem času so imeli umetniki bogate mecene, ki so jih vzdrževali). Tu se zavemo drastičnega nasprotja med vsakdanjikom pobiralcev in denarno elito, ki sodeluje na umetnostnih dražbah. Film se na koncu dotakne tudi nadaljnje usode pobiralcev, ki so bili kot sodelavci umetniškega projekta za nekaj časa dvignjeni iz vsakdana v popolnoma drug svet, ki mu ne pripadajo.

vprišanja za pogovor

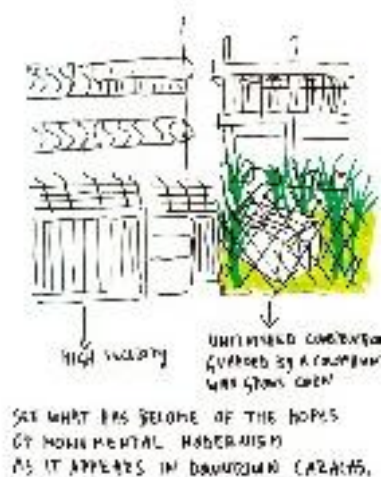
1. Kaj je portret?
2. Kdo od pobiralcev si je za poziranje izbral *Maratovo smrt*? Kaj mislite – zakaj? Kaj predstavlja Tiađ za pobiralce? Ali mislite, da ima kakšno (simbolno) povezavo s tem, da je bil Marat vodja upornikov v francoski revoluciji, Tiađ pa vodi sindikat pobiralcev? Na kaj bi vas lahko spominjala tudi poza ležečega Marata v kopalni kadi?
3. Kaj pa poza Suelem in njenih dveh otrok – ali vas na kaj spominja? Kje bi takšno sliko še lahko videli?
4. Katere umetnostne medije je izbral Muniz za izdelavo portretov? Kaj bi napravil slikar v Davidovem času?
5. Kaj mislite, da je glavna značilnost medijev, kot je fotografija? Kakšen status imajo fotografije, ki jih je Muniz prodal na dražbi? Ali so neponovljive?
6. Kaj mislite, da je pomenilo pobiralcem sodelovanje pri tem umetniškem projektu?
7. Ali se strinjate z Munizovo ženo, ki mu je očitala, da jim ne bi smel dajati (lažnega) upanja? Kaj menite, da je želela povedati?
8. Ali se vam zdijo smeti primeren medij za izdelavo umetniškega dela? Kaj bi vi storili z njimi?

spoznajmo slovenske umetnike, ki se ukvarjajo s podobnimi vsebinami

V filmu **Življenje na smetišču** spoznamo delo brazilskega umetnika Vika Muniza, ki se je v umetnostnem svetu že uveljavil in zdaj živi v New Yorku. Tudi nekateri slovenski umetniki se ukvarjajo s problemi sodobne družbe, kot so prenaseljenost, revščina, onesnaževanje, in jih predstavljajo na različne načine.

Marjetica Potrč (1953, Ljubljana) je svetovno uveljavljena umetnica in arhitektka, ki veliko časa preživi v tujini. Najbolj jo zanima mesto kot zapleten prostorski in družbeni organizem. Njena dela izhajajo iz izkušenj sodobnega mesta, kjer se središča mnogih mest spreminjajo v golo podobo, medtem ko se pravo življenje mestnega organizma razvija na obrobjih. Nekaj časa se je intenzivno ukvarjala s fenomenom hitro rastočih mest v južni Ameriki, kar povzroča oblikovanje nenadzorovanih urbanih tvorb, kamor spadajo tudi že omenjene favele. Pri tem so jo zanimali predvsem načini, s katerimi se posamezniki lotevajo reševanja vprašanj energetske, komunikacijske in komunalne infrastrukture, ki je v teh naseljih primanjkuje, ter se spopadajo z na videz nepremagljivimi gospodarskimi in družbenimi težavami. Raje kot da bi kazala na nepravilnosti, umetnica živi z ljudmi, ki so neposredno prizadeti zaradi svojega okolja, se pogovarja z njimi in se uči od njih ter dela projekte skupaj z njimi. Primer takega sodelovanja je na primer *Caracas: suho stranišče* (2003–2004); nastal je kot rezultat šestmesečnega bivanja v barriu (podobnem neformalnem mestu, kot je favela), kjer v Caracasu živi več kot polovica mestnega prebivalstva. V sodelovanju z izraelsko arhitektko Liyat Esakov in skupnostjo sošeske La Vega je izdelala suho, ekološko varno stranišče, ki zbrane iztrebke spremeni v gnojilo za območje brez tekoče vode (te v barriu drastično primanjkuje). Projekt je bil zelo uspešen, tako na ravni

skupnosti, ki ga je zgradila, kot na institucionalni ravni. Na koncu so ga podprle mestne in državne institucije, tudi ministrstvo za okolje Venezuele.

Marjetica Potrč, ena od skic projekta *Caracas: suho stranišče* (2003–2004)

Sodobna umetnost lahko opozarja na probleme v javnem urbanem prostoru, pa tudi v prostorih muzejev in galerij. Na zadnjem *Trienalu sodobne umetnosti v Sloveniji – U3*, leta 2010 v Moderni galeriji, sta na veliko nerazumevanja mimoidočih naletela projekta dveh umetnikov, ki se tudi sicer ukvarjata s problematičnimi družbenimi temami.

Saša Sedlačka (1974, Ljubljana) zanima t. i. „nečista plat sicer bleščeče stvarnosti – to so predvsem revščina in odpadki«. Ker s svojimi projekti opominja na odgovornost pri poseganju v okolje, je na fasado Moderne galerije obesil dva velika »oglasna« panoja, ki opozarjata na ekološke razsežnosti sodobnih elektronskih smetišč v tretjem svetu.

Sašo Sedlaček, 2010 (foto: Dejan Habicht)

Tadej Pogačar (1960) pa je na vhodno ploščad Moderne galerije postavil kup odpadnega materiala, ki ga je imenoval »socialna skulptura«. Vsak Ljubljčan pozna take kupe, ki se občasno pojavijo na mestnih ulicah; medtem ko čakajo na odvoz, spreminjajo svojo obliko, ker si ljudje odnašajo domov še uporabne stvari. Ko pa se tak kup pojavi pri umetnostni instituciji, ki je v očeh ljudi rezervirana za »lepe stvari«, sproži med mimoidočimi proteste in pritožbe. Tako smo morali v Moderni galeriji veliko pojasnjevati, da so lahko smeti tudi umetniško delo, če s tem izražajo neko širšo sporočilnost. Postavljene v neposredni bližini galerije dosežejo pri tem večji učinek (pri nekaterih ljudeh celo šok) kot na primer sredi mestnih ulic, kjer bi ljudje »socialno skulpturo« zamenjali za akcijo »odvoz kosovnega materiala« oziroma bi Sedlačkov »oglasni« pano spregledali med množico vizualnih komunikacij, ki oglašujejo potrošne dobrine.

Ravno v tem pa je bistvo sodobne umetnosti.

Tadej Pogačar, *Socialna skulptura*, 2010 (Foto: Dejan Habicht)

izhodišča za pogovor o ekologiji in etiki

Film **Življenje na smetišču** odpira pomembna vprašanja o problematiki odpadkov ter o socialnih in etičnih vidikih sodobne družbe. Vic Muniz na začetku filma za smetišče v Riu reče: *»To je kraj, kamor gre vse, kar ni dobro.«* V mislih ima tako odpadke kot ljudi, ki tam delajo. Seveda se njegovo razmišljanje izkaže za napačno in stereotipno, kar skozi proces dela na smetišču spozna tudi sam. Skupaj z njim spoznamo ljudi, ki skrbijo za smeti prebivalcev Ria, ljudi, brez katerih bi bilo smetišče že davno prenapolnjeno. Spoznamo posameznike, ki so kljub pomanjkanju izobrazbe modri in nas učijo dragocene lekcije o življenju in smetenju.

Zaposleni na smetišču **ločujejo odpadke** – papir, plastiko, steklo, kovine ... Ločevanje odpadkov v Sloveniji za razliko od Brazilije (vsaj delno) poteka že v gospodinjstvih, ponekod v ZDA in v nekaterih drugih državah pa delo „catadores“, pobiralcev smeti, opravijo stroji, ki so pri ločevanju še natančnejši od ljudi. Predvsem je pomembno, da dosledno ločujemo organske odpadke od preostalih ter da embalažo od hrane, čistil ipd. ustrezno očistimo – na ta način pripomoremo k zmanjšanju smradu na smetiščih, k manj onesnaženemu materialu za nadaljnjo reciklažo (potrebni je manj kemikalij v procesu čiščenja) in k boljšim delovnim pogojem delavcev, zaposlenih na smetiščih.

Problematika odpadkov je neločljivo vzročno-posledično povezana s fenomenom potrošnje⁴. S svojimi vsakodnevnimi potrošnimi navadami pomembno vplivamo na količino odpadkov. Ločevanje in reciklaža odpadkov sta nujna ukrepa, še pomembnejše pa je **zmanjševanje odpadkov**. Če poskrbimo za zmanjšanje odpadkov na vseh ravneh svojega življenja, pripomoremo tudi k ohranjanju naravnih virov. Zmanjševanja se posamezniki lahko lotimo na veliko načinov.

- Kupujemo le tisto, kar zares potrebujemo.

- Kupujemo hrano s čim manj ali brez embalaže. To je še najlažje pri nakupih na tržnici in neposredno od proizvajalca, izdelovalca, pridelovalca, kmeta ... V Londonu imajo celo posebno trgovino, imenovano Unpackaged⁵. Prav vse v tej trgovini z živili je na voljo brez embalaže. Kupec mora s seboj prinesiti lastno trajno embalažo, kozarčke, posodice, vrečke. Njihov moto je: če ne moreš embalaže znova uporabiti ali reciklirati, potem ne kupuj!

⁴ Za ogled priporočamo kratke animirane dokumentarce **The Story of Stuff**, ki zelo eksplicitno in na simpatičen način razložijo povezavo med potrošnjo in odpadki. Dokumentarci so brezplačno dostopni na spletni strani www.storyofstuff.com (zajemajo tematike potrošnje na splošno, ustekleničene vode, kozmetike, elektronskih odpadkov, CO2 emisij itd.).

⁵ Več o omenjeni trgovini na spletni strani www.beunpackaged.com.

- Še uporabne predmete, ki jih ne uporabljamo več, podarjamo naprej. Podarimo jih lahko na primer prijateljem, znancem, knjižnicam, domovom za upokojujence, šolam, vrtcem, humanitarnim organizacijam, društvu Kralji ulice, ki ima posredovalnico rabljenih predmetov, kateremu izmed Centrov ponovne uporabe, posameznikom prek spletne strani podarimo.si ali društvu Smetumet.

- Pazimo, da ne kupujemo in podarjamo smeti. Prazniki so obdobje, ko ljudje kupujejo več in bolj nepremišljeno kot običajno. Darilo naj bo nekaj, kar si obdarovanec resnično želi ali potrebuje; lahko podarjamo tudi izkušnjo in ne izdelka (npr. vstopnica za predstavo, tečaj fotografije, bon za polet z balonom ...). Zakaj pa ne bi za praznike daril izdelali sami, iz odpadnih, a še uporabnih materialov? Z nekoliko spretnosti se sami lotimo tudi reciklirane novoletne okrasitve, prostorske opreme, prenove garderobe itd. Marsikaj, kar potrebujemo v vsakdanjem življenju, lahko naredimo doma.

"99 ni 100 in zato tudi ena sama pločevinka šteje," pravi pobiralec Valter. Dejanja vsakega posameznika štejejo, odpadki so **odgovornost** vsakega izmed nas in prav je, da z njimi odgovorno ravnamo, si prizadevamo za njihovo zmanjševanje in ločevanje. Vse snovi v naravi krožijo in tudi odpadki so bili dolgo del tega naravnega cikla. Vendar se je krožni tok odpadkov spremenil v linearnega – za današnji način življenja so potrebne vedno nove surovine, vedno več je materialov, ki so nerazgradljivi in škodljivi, hkrati pa je vedno več tudi nakopičenih odpadkov, ki nepovratno končajo na odlagališčih. Od zibelke do zibelke (ang. Cradle to cradle)⁶ je eden od možnih odgovorov na to problematiko – vsi izdelki naj bodo iz materialov, ki jih je mogoče reciklirati v neskončnost, ali iz materialov, ki so popolnoma razgradljivi, saj s tem ponovno dosežemo kroženje snovi. Podobno je tudi gibanje Zero Waste⁷, ki si prizadeva za odpravo 'zastajanja' odpadkov oz. za svet brez odpadkov. Zavračajo že samo besedo odpadki in uvajajo krožni proces ravnanja s snovmi, s procesi in sistemi.

V filmu **Življenje na smetišču** vidimo, da se delavci smetišča prehranjujejo z **odpadno hrano**, ki jo pripeljejo na smetišče skupaj z drugimi odpadki. Tudi v Sloveniji, podobno kot drugje v zahodnem svetu, zavržemo velik del hrane, ki je še povsem primerna za uživanje. V Evropi in

⁶ Več o teoriji Od zibelke do zibelke v knjigi *Cradle to Cradle; Remaking the Way We Make Things*, avtorjev Williama McDonougha in Michaela Braungarta ali na spletni strani http://www.svrez.gov.si/si/teme_in_projekti/vzpostavitev_mreze_od_zibelke_do_zibelke/predstavitev_koncepta_od_zibelke_do_zibelke/.

⁷ Več o teoriji Zero Waste na spletu, npr. www.zerowaste.org.

ZDA se ljudje, imenovani **fregani**, iz etičnih prepričanj odločajo za prehranjevanje zgolj s hrano, najdeno v smetnjakih trgovin in restavracij. Ne zahajajo v trgovine, temveč si večino potrebnih stvari za življenje poiščejo v smetnjakih – oblačila, računalnike, knjige, hrano ... S tem dokazujejo, da sodobna družba z dobrinami ravna neodgovorno, prav tako s pomanjkanjem odnosa do surovin, vloženega dela in energije ter potenciala, ki ga imajo zavrženi predmeti.

Posebna skupina odpadkov so **elektronski odpadki**, denimo odpadni računalniki, mobilniki, televizijski sprejemniki, hladilniki in druga gospodinjska oprema. Tovrstni odpadki so problematični, ker vsebujejo mnoge za zdravje ljudi in okolja izjemno škodljive snovi, zato nikakor ne smejo pristati na odlagališču odpadkov. Sestavljeni so iz številnih, tudi več sto različnih snovi, zaradi česar je njihova reciklaža izjemno draga. Pravzaprav večina elektronskih odpadkov z Zahoda konča v Aziji in Afriki, kjer jih reciklirajo v večinoma neustreznih in zdravju delavcev zelo škodljivih pogojih⁸.

Deček s smetišča v dokumentarcu za seboj vleče plastično vrečko, privezano na vrstico. Improvizirani zmaj služi kot igrača in priča o kreativnosti ter iznajdljivosti ljudi, živečih na smetišču. **Reciklaže odpadnega materiala** se lahko lotimo tudi sami. Z nekoliko ustvarjalnosti si lahko izdelamo najrazličnejše igrače, igre, šolske potrebščine (zvezke, blokce, vrečke ...), denarnice, torbice in druge uporabne predmete. Lahko se lotimo tudi predelave oblačila, ki nam je premajhno ali nam ni več všeč. Iz plastičnih vrečk lahko spletemo cekar, iz embalaže od mleka pa naredimo mapo, peresnico ali šatuljo. Možnosti za reciklirane uporabne izdelke je neskončno, zato velja poskusiti in se veseliti ob lastni kreativnosti. Predlagamo, da za nove ideje pregledate spletno stran društva **Smetumet** (več o tem tudi v predlogu dodatnih dejavnosti na koncu gradiva) ali druge spletne strani organizacij, oblikovalcev in posameznikov, ki preoblikujejo odpadke.

vprašanja za pogovor

1. Kaj sploh je odpadek? Kdaj neki predmet, izdelek, material postane smet? Kakšen odnos imate do smeti?
2. Kaj bi vaše smeti povedale o vas samih, o vaših vsakodnevnih navadah? Kaj vse uporabnega bi lahko našli v vašem smetnjaku?

⁸ Več o tem na spletni strani www.storyofstuff.com, kjer je na ogled brezplačen dokumentarni film o problematiki elektronskih odpadkov.

3. Kaj lahko sami naredite v vsakdanjem življenju, da je odpadkov čim manj? Kam bi odšli po nakupih, kaj bi kupili, kako bi stvari odnesli domov? Česa vsega ni treba kupiti, imeti?
4. Kje mislite, da končajo vaši odpadki? Tudi če jih odvržemo ločeno – kje jih reciklirajo? Kako je videti industrijska reciklaža surovin? Kakšne sledi pušča v ožjem in širšem okolju? Kaj mislite, da se zgodi npr. z vašim mobilnikom, ko ga zavržete in zamenjate za novejšega?
5. Kam gredo ostanki in presežki hrane iz vaše šole in vašega doma? Kaj bi lahko z njimi naredili? Koliko ljudi (in katere) nahranili? Kaj lahko naredi vsak od nas, da bi zavrgli manj hrane?
6. Kdaj, v katerem obdobju leta, je pri nas največ odpadkov? Kaj bi sami lahko storili, da bi se smetenje med novoletnimi prazniki kar najbolj omejilo? Imate kako idejo za reciklirano okrasitev in reciklirana darila? Ideje za darila, ki nikoli ne postanejo smet, darila, ki niso materialna?
7. Mnogi delavci na smetišču govorijo o sramu, ki ga občutijo, ker delajo s smetmi, drugi so na to ponosni. Je sramotno, da delaš na smetišču? Kaj lahko storiš, da bi bilo delo s smetmi boljše, lažje, manj umazano in smrdljivo? Je sramotno, da si brez denarja? Kako preživijo ljudje, ki nimajo denarja, kako se znajdejo?
8. Ste v filmu opazili kakšen recikliran predmet, narejen iz smeti? Ste sami kdaj naredili kak reciklažni izdelek? Katere predmete, ki jih pogosto uporabljate (doma, v šoli, pri interesnih dejavnostih, hobijih ...), bi lahko izdelali iz odpadkov?
9. Kako so se spopadali s smetmi v obdobju naših dedkov in babic, ko še ni bilo odvoza odpadkov? Kaj so naredili z odpadki? Jih je bilo več ali manj kot danes? So se odpadki iz tistega obdobja razlikovali od današnjih?

dodatne dejavnosti ob ogledu

Ob ogledu filma priporočamo pogovor z **Adelo Železnik**, pedagoško vodjo Moderne galerije v Ljubljani, o sodobni umetnosti, njenih estetskih izhodiščih, družbeni vlogi in ustvarjalcih. Na pogovor lahko povabimo tudi katerega od slovenskih sodobnih likovnih in vizualnih ustvarjalcev. Priporočamo tudi, da ogled filma združite z ogledom razstave sodobnega avtorja ali avtorjev v galerijah v vaši bližini ali da obiščete novi **Muzej sodobne umetnosti** (otvoritev v novembru 2011), ki predstavlja tradicijo sodobne umetnosti od šestdesetih let 20. stoletja naprej.

Ob ogledu filma **Življenje na smetišču** lahko na šoli izvedete tudi delavnice recikliranja in ustvarjanja z odpadki. Tovrstne delavnice izvaja tudi **Kulturno ekološko društvo Smetumet** (www.smetumet.com), katerega sodelavki sta tudi soavtorici enega od delov tega gradiva. Delavnice povezujejo ekologijo in kulturo (oblikovanje, umetnost). Poudarek je na praktičnem, lastnoročnem ustvarjanju učencev ali dijakov z izbranimi materiali. Ob praktičnem delu spodbujamo pogovor, razmišljanje o problemih in izzivih onesnaževanja, recikliranja in vloge umetnosti, iščemo rešitve in alternative. Temo delavnice in material za recikliranje lahko izberete iz kataloga društva Smetumet. Več informacij na smetumet@gmail.com.

Ob ogledu filma se lahko dejavno povežete tudi z **sodobnimi umetniki**, ki ustvarjajo v vašem okolju. Povabite jih na šolo, oglejte si njihova dela, povprašajte jih po njihovih ustvarjalnih izhodiščih, razmišljanju o družbeni vlogi umetnosti, materialih, ki jih uporabljajo ... Skupaj lahko zasnujete tudi projekt, ki posega v življenje v vaši skupnosti.

